INTEGRACIONISTICKÁ SÉMIOLOGIE A TEORIE TEXTU

VÍT GVOŽDIAK

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha

GVOŽDIAK, Vít: Integrationist semiology and text theory. *Journal of Linguistics*, 2018, Vol. 69, No 1, pp. 39 – 49.

Abstract: The aim of this paper is (1) to briefly define the essence of integrationist semiology/linguistics (especially in Roy Harris' works – e.g. Harris 1981, 1984, 1998a) and to present a set of basic methodological beliefs that can be considered as a principal critique of traditional (so called segregationist) linguistics / semiology. Among the most important integrationist beliefs are the non-privilege of linguistic acts in human communication (the principle of contemporality), contextualism (the sign form is not independent of the sign substance) and the inseparability of rules from their application. On this basis the paper (2) outlines the basic aspects of integrationist convictions about the relationship between the sign and the text and their comparison with Rastier's (2015) interpretative semantics. In conclusion (3) the article discusses one current form of the philosophy of language (Pettersson, 2017) that is – to a certain extent – based on integrationism. Overall, the paper attempts to draw attention to the fact that integrationist theory in many cases provides an adequate critical reflection of traditional semiological/linguistic methodology, but in a closer look it shows that it cannot offer a robust theoretical alternative.

Key words: communication, methodology, philosophy of language, semantics, sign

1. ÚVOD

Cílem tohoto příspěvku je stručně vymezit podstatu integracionistické sémio-logie/lingvistiky, zejména v podobách, které jí za posledních čtyřicet let vtiskl její hlavní propagátor, Roy Harris; v základních rysech popsat integracionistickou argumentaci namířenou proti tradičním přesvědčením o povaze (jazykového) znaku a v závěru poukázat na (jednu) aktuální podobu (Pettersson, 2017) filozoficky pojaté teorie textu, která z integracionismu do určité míry vychází. Integracionismus není, nikdy nebyl a pravděpodobně nikdy nebude majoritně akceptovanou teorií, v lingvistice ani v sémiotice. Mezi hlavní důvody tohoto stavu lze zařadit relativní uzavřenost integracionismu, a to jak v podobě institucionální (integracionistické hnutí je organizováno v International Association for the Integrational Study of Language and Communication (IAISCL), kterou Roy Harris založil v roce 1998, a také ve dvou odborných periodikách, *Language & Communication* a *Language Sciences*), tak – řekněme – argumentační (srov. Lund, 2012). Integracionistická praxe totiž velmi často spočívá v příkře odmítavém gestu, které nevěnuje žádnou detailní pozornost specifikům toho, co je odmítáno, a také v přesvědčení, že mnoho témat, které

stoupenci integracionismu považují za zvláštní právě pro svou vlastní teorii, ve skutečnosti nepředstavuje žádné plošně přehlížené a neřešené problémy, nýbrž různě selektované oblasti, které slouží pouze jako maňáskoví nepřátelé, kteří mají sugerovat teoretickou náležitost integracionismu. Z těchto důvodů lze tvrdit, že integracionismus je z velké části negativní; je charakteristický svou kritikou velkých teoretických koncepcí, jejichž podstatou je tzv. segregace. Segregační jsou takové snahy, které se pokoušejí vymezit a izolovat předmět svého zájmu (především jazyk, jazykový systém, jazykovou kompetenci) z celku komunikačního chování a sociálních interakcí. Proponenti segregační lingvistiky a sémiologie, mezi něž integracionisté řadí Ferdinanda de Saussura, Leonarda Bloomfielda a Noama Chomského (srov. Toolan, 1997, s. 83), s představou jasných hranic svého předmětu zájmu deformují, tvrdí integracionismus, podstatu řeči a v důsledku toho také představy o jejích vztazích ke světu a mysli. Integracionismus sice věnuje nebývale velký prostor kritice všech podob segregačního myšlení o jazyce a komunikaci, zároveň ale sám není nic než hyperobecnou sémiotikou, která považuje za teoreticky neadekvátní právě ten druh analytičnosti, který tvoří jádro úspěchu moderní lingvistiky, aniž by však nabízel alternativu stejné metodologické a teoretické mocnosti. Z tohoto důvodu mohou integracionistické úvahy vzbuzovat dojem, že jejich smyslem není nabídnout nějaký druh filozofie jazyka, nýbrž spíše zvláštní „filozofii lingvistiky“ (Taylor, 1997). Možná právě proto také proponenti integracionismu zdůrazňují, že jejich teorie nemá žádného zřetelného předchůdce, byť právě dějinám lingvistiky věnují velkou pozornost (viz např. Harris – Taylor, 1997). Obecněji se hlásí k ryleovsko-austinovské filozofii jazyka, firthovské lingvistiky a antropologii Bronislawa Malinowského (Pablé – Hutton, 2015, s. 14), zdůrazňují veškeré snahy související s aktivní a kreativní povahou jazyka a komunikace a naopak odmítají veškeré pokusy uzavřít komunikační chování do statického systému podkladových pravidel.

2. INTEGRACIONISTICKÁ SÉMIOLOGIE

Úhlavním nepřítelem integracionismu je jazykový mýtus, *The Language Myth* (Harris, 1981; srov. Joseph, 1997). Jeho komponenty tvoří na jedné straně telementace (srov. Toolan, 1997), tedy přesvědčení, že slova jsou nástrojem přenosu obsahů mezi myslmi; na straně druhé představa fixovaného (jazykového) kódu, který telementaci umožňuje (srov. Love, 1985). Pokud by lidskou komunikaci skutečně podkládal takový jazykově–mytický mechanismus, tvrdí Harris, sama komunikace a její popis by byly zcela nekomplikované, protože by bylo možné identifikovat jednoznačné a nerozporné místo, které by zajišťovalo komunikační smysluplnost a dokonce i logiku a racionalitu. Podle integracionistů je ale taková představa přinejlepším neadekvátní hypotézou. Pozitivní program integracionismu je – nepřekvapivě – vymezen konceptem integrace. Integrace spočívá v průběžném propojování (integrování) zkušeností účastníků s aktuální komunikační situací. Pravděpodobně nejdůleži-

tějšší integracionistická teze spočívá v odmítnutí představy, že by existoval nějaký jednoznačný princip, který by v komunikačních situacích takové integrace či úspěšnost a srozumitelnost zakládal. Pro integracionisty neexistuje žádný jednoznačný, předem daný garant úspěšnosti (ve smyslu *langue* či jinak restriktivně daného jazykového systému); dokonce ani jazykové akty v užším slova smyslu nepovažují integracionisté za žádnou privilegovanou složkou komunikace. Tuto skutečnost Harris (1998a, s. 81 – 82) nazývá principem kontemporality (*principle of contemporality*), podle něhož platí, že jazykové akty jsou v konkrétní situaci rovnocenné s akty ne-jazykovými. Jazykové výpovědi nejsou dle principu kontemporality v žádném ohledu nadřazené neverbální komunikaci, gestům, výrazům tváře, ale také mnoha dalším okolnostním aspektům konkrétní komunikace; jazykové výpovědi nejsou zárukou úspěšného transferu významů. Za obecné shrnutí integracionistických přesvědčení lze považovat následující dvojici tvrzení (Harris, 1984, s. 285):

- (1) Konstituce znaku není nezávislá ani na situaci, v níž se znak vyskytuje, ani na materiální manifestaci znaku v této situaci.
- (2) Hodnota znaku je funkcí integrační dovednosti (proficiency), kterou její identifikace a interpretace předpokládají.

Veškeré integracionistické snahy lze považovat za rozšíření či prohloubení těchto přesvědčení; jsou kritikou názoru, že znakové substance nemají vliv na znakovou formu a že jejich spojení jsou pouze náhodná či arbitrární (srov. např. Benveniste, 1971). S odmítnutím arbitrární povahy (jazykového) znaku na jedné straně souvisí kritika a odmítání dichotomie kontext – jazykový systém či doslovný – kontextový význam, na straně druhé ale také – na první pohled paradoxní – integracionistická teze o (radikální) nedeterminovanosti (jazykového) znaku. Odmítanou determinovaností integracionisté rozumí přesvědčení klasické (segregační) lingvistiky, že jazyková struktura je trojitě omezována (Harris, 1990). Segregacionisté se podle Harrise totiž domnívají, že (1) pro každý jazyk lze vymezit ucelený soubor bezvýjimečných pravidel, jimiž se jazyk řídí; (2) v jádru každého jazyka se nachází sada neporušitelných gramatických pravidel; (3) gramatika je vymezením souboru možností, mezi nimiž uživatelé vyberou určitý výraz spíše než jiný. Integracionismus považuje tato přesvědčení za nehodná jakékoli analytické pozornosti, neboť gramatika není řízena (determinována) žádnými takovými pravidly. Konkrétnější představu o povaze (neadekvátního) teoretického postoje, který je založen na pravidlech, si lze podle Harrise (1998b) udělat například na základě diskuze o povaze rozdílu mezi jazykovou a komunikační kompetencí. Pokusit se zřetelně oddělit tyto kompetence (přínejmenším ve smyslu výkladu Hymes, 1967, s. 639 – 640) podle Harrise znamená přijmout a parazitovat na dichotomii kompetence a performance či obecněji systém a jeho užití. Základní Harrisova námitka spočívá v tom, že takové pojetí by znamenalo postulovat dvojí sadu pravidel, na jedné straně jazykových a na straně druhé komunikačních. Podle Harrise pak ale není zřejmé, jakým způsobem mezi tě-

mito sadami pravidel prakticky rozlišovat vzhledem ke skutečnosti, že za kompetentního lze považovat takového mluvčího, který je schopen identifikovat náležitou situaci (či obecně náležitý kontext) pro produkci a interpretaci (jazykových) výrazů. V takovém případě se dostáváme do situace, kdy se postulát zvláštní sady komunikačních pravidel zdá nesmyslný, neboť právě taková pravidla jsou nebo by měla být identická s pravidly jazykového systému. Na první pohled adekvátnějším návrhem je podle Harrise teorie mluvních aktů (má na mysli zejm. Searle, 1971), jež nespecifikuje žádné konkrétní slovo, které by v konkrétní situaci sloužilo k tomu, aby pomocí něho mluvčí vykonal například slib. Specifikuje pouze podmínky, které musejí být splněny, aby byl akt slibu vykonán, a to nikoli s ohledem na konkrétní výrazy, nýbrž s ohledem na intence. Harris shrnuje, že podstata teorie mluvních aktů spočívá v přesvědčení, že komunikační chování je (logicky) závislé na existenci (tzv. konstitutivních) pravidel. Zároveň se ale zdráhá připustit, že by existoval nějaký logický systém mluvních aktů, který by byl univerzální a kulturně nespecifický. Představa chování, které je konstituováno (a zároveň regulováno) pravidly, je podle Harrise nenáležitá, neboť žádná sada takových pravidel (ať už se týkají jazyka nebo intencí) nemůže bezvýjimečně definovat komunikační kompetenci. Pro Harrise (1998b, s. 30) jsou koncepty jazykové a komunikační kompetence vzájemně nesouměřitelné; jednoduchý rozdíl mezi nimi spočívá již v tom, že z hlediska jazykové kompetence či jazykového systému v užším slova smyslu jsou (případně) chyby mluvčího kompetentním příjemcem opravovány, zatímco z hlediska konkrétních komunikačních aktů spíše tolerovány či přehlíženy. Z Harrisova hlediska obsahuje každé pojetí komunikační kompetence založené na protikladu mezi předchůdným systémem a jeho realizací jakožto konkrétní komunikační událostí explanační regres, v němž se smysl komunikační kompetence zcela vytrácí. Vposledku je existence jakéhokoli předchůdného abstraktního systému pravidel, který by byl vzhledem k jejich užití neutrální, Harrisovi podezřelá. Namísto, aby se pokusil navrhnout vlastní soubor pravidel komunikace a rozumění, rozhodne se popřít každou představu systému pravidel bez-kontextově záručující smysluplnost a úspěšnost konkrétních komunikačních kontextů. Jednoduše řečeno, pro integracionismus neexistuje žádná jednosměrná determinovanost. Z této pozice integracionisté vyvozují, že (nesprávná) představa determinovanosti (jazykové) struktury pravidly je pouze důsledkem nesprávné představy o determinovanosti (jazykového) znaku. Ve skutečnosti, tvrdí integracionisté, slouží nedeterminovaný znak svému účelu lépe než znak determinovaný, a to především z toho důvodu, že determinovanost by znamenala komunikační a situační neflexibilitu. Znak by proto podle Harrise neměl být chápán jako invariant, který se beze změny projevuje nebo užívá napříč komunikačními událostmi (Harris, 1990), ale spíše jako aktuální rozhraní, které v konkrétní situaci integruje evidenci a chování. V podobném duchu integracionismus odmítá jednoznačné rozlišení mezi znakovým typem a projevem. Z hlediska integracionistické teorie znaku je nesprávné prioritizovat znak před jeho užitím, stejně jako typ před jeho projevem. Komunikace a komu-

nikací chování nespočívá v jednoduché volbě prostředku z předem určeného systému znaků. Podle Harrise je podstatou (jazykového) znaku situační relevance (její povahu se ale nepokouší nijak konkrétněji rozpracovat, např. ve smyslu Sperber – Wilson, 1995) a nikoli příslušnost k nějaké předchůdné, abstraktní typologii (Harris, 1984, s. 285). Dalo by se tvrdit, že integracionismus je v tomto ohledu (srov. např. Recanati, 2005) radikálně kontextualistický; představa, že „význam věty dodává kontextově neutrální základ, k němuž je další informace dodána znalostí kontextu“ (Harris, 1998b, s. 35), musí být podle integracionistů odmítnuta. Bez situační modulace nejen že nelze vyjádřit žádnou výpověď, ale situační vliv má svou působnost v celé rozlehlé doméně znaků, nejen těch propozičních. Z tohoto důvodu podle Harrise nemá úspěšnost komunikace v konkrétní situaci žádný zřetelný protipól v představě gramaticky správné věty, která je generována na základě pravidel. Integracionisté se ale nepokoušejí nahradit kritizované teorie vlastním alternativním výkladem založeným na představě neutrálního systému, nějakého jiného univerzálního kódu či kódu-podobné entitě. Jejich argumentace, a to je pro integracionismus velmi typické, je často založena jednoduše na hledání působivých metafor a analogií. Když Harris (1998b, s. 39) mluví o povaze pravidel, tvrdí například, že pravidla fotbalu sice definují, co je gól, jejich mechanickou aplikaci nelze ale gól vstřelit. Když Harris (1987, s. 141) vymezuje segregaci, tvrdí, že její stoupenci definují jazyk podobně neadekvátně, jako kdybychom chtěli definovat tenis pouze na základě těch okamžiků, kdy se pálka dotkne míčku. Takových přirovnání a analogií bychom v integracionistických výkladech našli obrovské množství; podobným způsobem se uplatňují také v kritických výkladech o fenoménu psaní (Harris, 2000), kognici (Harris, 2004) či vztahu psaní a racionality (Harris, 2009; česky Harris, 2016). Tento výkladový princip má být nejen čtenářsky přesvědčivý, ale zároveň slouží jiným, fundamentálnějšími účelům. Ospravedlňování kritiky na základě hledání (a nacházení) přirovnání a analogií má svůj důvod především v nutnosti předložit relativně stabilní alternativu ve chvíli, kdy integracionismus popře existenci univerzálního systému pravidel. V tento moment nemá vlastně jinou možnost než odkázat k analogické situaci, k nějaké předchozí zkušenosti nebo podobné zkušenosti ve zcela jiném kontextu. Zdá se, že právě tímto způsobem se harrisovský integracionismus pokouší být ukotvený, ale zároveň nepřipustit odkaz k žádné entitě, jež by systematicky a invariantně existovala mimo konkrétní situace. Zjevně otevřenou otázkou pochopitelně zůstává, jaký princip řídí identifikaci a náležitost takových analogií. Harris by takovou otázku pravděpodobně ponechal bez odpovědi s odkazem na skutečnost, že vše je prostě řízeno kontextovým vytvářením znaků (srov. Harris, 2016, s. 235 – 240).

3. OD ZNAKU K TEXTU

Nerozlučnost určitého chápání znaku (srov. Harris, 1998c) s určitou představou neutrálního systému pravidel vedla Harrise jednak k radikální reformulaci konceptu

znaku jako takového, jednak k přesunu zájmu od mikroskopických typových jednotek (znaků či menších jednotek) a jejich systematického řádu směrem k vyšším, spíše komunikačním jednotkám (srov. Eco, 1984, s. 21 – 22), textům. Text totiž představuje problém, který podle Harrise (segregační) lingvistika přehlíží. Hlavním důvodem je skutečnost, že jakýkoli zájem o útvary vyšší než věta je zablokován segregačními představami, které se v procesu identifikace textu a vymezení textuality pokoušejí oddělit z úvah o textu textový objekt/artefakt (materiální substanci textu) a považují ho za nahodilý. Integracionistický přístup ke zkoumání textu je – přesně naopak – založen na přesvědčení o komplementární kontextualizaci textu a artefaktu. Komplementární kontextualizací má Harris (1984, s. 285) na mysli skutečnost, že vztah mezi textem v užším slova smyslu a textovou materializací – podobně jako v případě principu kontemporality – nemá předem daný směr kontextualizace a ani předem vytyčený privilegovaný pól této dichotomie. Text je pro Harrise spojením „dvou odlišných, ale specificky lidských výdobytků: jazyka a vytváření nástrojů“ (Harris, 1984, s. 275). Charakteristickým rysem integracionistických úvah o textu je zaměření na psaný text a psaní vůbec, jejich mediální povahu (velmi) kriticky hodnotí (zejm. Harris, 2009/2016), jen zřídka se ale ve svých výkladech zabývají (uměleckou) literaturou a věnují se spíše příkladům „textů“ z oblasti supermarketů, křižovatek, architektury, nikdy však z Joyce. Zdá se, že podobně jako v předchozích případech i v této oblasti jde Harrisovi především o způsob jak (znovu) odmítnout představu jazykového systému či jazykové kompetence jakožto vyčerpávajících předpokladů komunikační, v tomto případě konkrétněji textové úspěšnosti. Namísto hledání neutrální sady pravidel navrhuje Harris (1984, s. 286) založit integracionistickou teorii textu na klasifikaci textových objektů z hlediska (komunikačních) situací, v nichž se nejčastěji vyskytují, resp. v nichž jako texty fungují. Z tohoto hlediska se zdá, že integracionismus sdílí některá svá klíčová přesvědčení s rastierovskou interpretační sémantikou (viz např. Rastier, 2015; kritický výklad v češtině zejm. Koblížek, 2015). Ta totiž – podobně jako integracionismus – odmítá přijmout ideu znaku jakožto systémového invariantu prostě realizovaného v textu nebo jako text. Interpretační sémantika nahrazuje koncept znaku konceptem „pasáže“, základní textovou jednotkou, která není chápána jako typ daný přechůdným systémem langue, vymezuje se vždy teprve v konkrétních textech. Podobně jako integracionismus je i Rastierova koncepce charakteristická odklonem od představy nějakého jednotného a univerzální kódu. Na rozdíl od integracionismu ale radikálně neodmítá představu každého systému pravidel, nýbrž liberalizuje langue ve prospěch mnohosti diskurzivních/žánrových norem. Na jednu stranu se tak shoduje s Harrisovou celoživotní snahou vyvážit text a jeho význam z jednoznačné determinace univerzálními systémovými pravidly jazyka a ze surogačního a strukturálního chápání znaku (Harris, 1998c, s. 114 – 119) – interpretační sémantika považuje text za autonomní objekt, jehož význam se neustavuje odkazem ke stavům světa, ani k mentálním entitám. Na stranu druhou ale interpretační sémantika vlastně jen relativizuje a diferencuje jed-

notný univerzální systém do škály dikrúzních/žánrových norem a text považuje za imanentní strukturu, pro níž lze navrhnout konkrétní, pařížským strukturalismem inspirovaný, metodologický aparát. Vposledku oba směry směřují k představě teorie textu jako velmi obecné teorie komunikace založené na typologii komunikačních situací, které jsou obligatorním determinantem textově koherentního významu či smyslu. Je nutné přiznat, že v případě interpretační sémantiky představuje typologie situací spíše ideový doplněk vlastního analytického instrumentária vycházejícího z Greimasovy sémiologie a v případě integracionismu explicitně nejde vůbec o žádnou analytickou alternativou, nýbrž jen určitá prolegomena filozofie textu. Otázkou však zůstává, zda – v obou případech fakticky nerealizovaný (konkrétnější návrh typologie situací v oblasti teatrolgie viz Osolsobě, 1992) – ideál neskončí nutně vždy jen rozvrhem velmi obecných rámců způsobů značení, které nejenže nemohou fungovat jako konkrétní procedura či návod pro analýzu textů, ale zároveň není zcela zřejmé, zda by – pokud by byly nějak rozpracovány – nebyly jen jinou verzí kritizovaného systému pravidel fixující textové zkušenosti.

4. PETTERSSONOVA CLUSTEROVÁ TEORIE TEXTU

Pozitivnější a konkrétnější teorii textu, která nevyrůstá přímo a jednoznačně z integracionistického způsobu uvažování, je jím ale do určité míry inspirována, je ta, kterou v knize *The Idea of a Text and the Nature of Textual Meaning* předkládá Anders Pettersson (2017). Jeho ambicí není nabídnout homogenní terminologicko-konceptuální návod k analýze textů jakožto autonomních strojů (rastierovský model), nechce se ale uchýlit ani k obecně komunikačnímu výkladu situací (harrisovský model). Je spíše příspěvkem k určité filozofii jazyka (či textu), která s integracionistickou sémiologií sdílí především obecnost a snahu vyhnout se redukci na mikroskopii (jazykových) jednotek. V první řadě je Petterssonova teorie založena na kritice pojetí textu jakožto jednotného, unitárního objektu (Pettersson ho nazývá „ordinary-conception text“). S představou jednotného textu totiž podle Petterssona souvisí předpoklad, že je možné navrhnout jednoznačnou teorii textového významu, a proto také identifikovat jednoznačný význam textu. Proti těmto domněnkám staví Pettersson pojetí textu jako svého druhu cluster (z tohoto důvodu také Pettersson svou teorii nazývá clusterová teorie textu), který se skládá ze tří objektů či prvků, jež tím či oním způsobem k textualitě přispívají. Těmito prvky jsou (1) fyzický exemplář (či fyzické exempláře), (2) komplex znaků (sekvence slov a vět) a (3) textový význam. Fyzický exemplář či materiální existenci textu Pettersson sice vyčleňuje jako samostatný textotvorný prvek, na rozdíl od integracionistů mu ale nepřikládá natolik závažnou úlohu. Textové značky (marks), které konstituují exemplář textu, jsou fyzické – do značné míry objektivní – danosti, jejich součástí jsou také všemožné další komunikační projevy, které mohou mít buď suprasegmentální povahu (tón hlasu, melodie), nebo je lze považovat za mimojazykové, průvodní jevy produkce

výpovědi (například gesta). Nejrozumnějším způsobem pojímané textové kopie – včetně předčítání zapsaného textu nebo zapsání mluveného textu – jsou fyzickými exempláři a s textem mohou různými způsoby souviset; nejsou s ním ale totožné. Pravděpodobně nejdůležitější Petterssonovou distinkcí je striktní odlišování značek (marks) od znaků (signs) a významů. Značky jsou pro Petterssona fyzické stopy, které sice zastupují hlásky/fonémy, znaky a případně složené znaky, tato korelace ale není pro Petterssona obligatorní, nýbrž pouze potenciální. Považovat značky za součást znaků by totiž znamenalo zastávat přesvědčení, že texty jsou nadány významem ještě před aktem interpretace. Z tohoto důvodu odmítá Pettersson značkám přiznat jakoukoli duální existenci a v průběhu svého výkladu opakovaně zdůrazňuje, že značky jsou pouze fyzické, unitární entity a je nesprávné označovat je jako „slova“ a „věty“. Z pohledu konceptu znaku je clusterová teorie textu charakteristická tím, že značky (marks) nechápe jako (sou)část znaku v užším slova smyslu. Znaky (slova) jsou pro Petterssona tzv. kryptomentální entity, ne-standardní abstraktní entity, pro které neplatí časoprostorová neutralita. Znaky jsou v tomto smyslu „produkty generalizací a idealizací zahrnující fyzické stavy událostí a mentálních skutečností“ (Pettersson, 2017, s. 38). To – jednoduše řečeno – znamená, že bychom je neměli považovat za abstraktní objekty v paradigmatickém smyslu, tedy že bychom jim neměli přisuzovat právě ten typ ontologie, kterou kritizuje integracionismus. Nepřekvapí proto, že Pettersson (2017, s. 43) odmítá odpovídat na otázku o povaze znaku. Sám se totiž nepovažuje za konceptuálního objektivistu, pro něhož jsou úvahy o povaze modelu znaku klíčové. Zároveň nechce svou teorii zatížit zbytečně normativními závazky. Tento postoj na jednu stranu sice znamená, že clusterová teorie textu je ve své podstatě pokusem předložit pevnou, relativně neutrální bázi úvahám o textu a textualitě, na stranu druhou ale není zcela jisté, jestli se Pettersson odpovídi na otázku povahy znaku skutečně vyhýbá. Petterssonova představa vztahu mezi značkou, fyzickou daností a znakem (slovem/větou) je přinejmenším nestandardní nikoli snad jen proto, že samo tvrzení, že „fyzický exemplář reprezentuje znak“, je v protikladu k dlouhé tradici přesvědčení, že právě sám znak „něco reprezentuje či zastupuje“ skrze své instance, projevy či tokeny, ale především proto, že Pettersson nechává zcela bez povšimnutí otázku, jakým způsobem a na základě jakého mechanismu je vztah mezi značkou a znakem ustavován. Své čtenáře Pettersson vybaví pouze velmi vágním konceptem interpretace. Jako kdyby značky byly objektivní danosti, které jsou dány přirozeně. Rozpoznat značku a také vytvářet její kopie by z Petterssonova hlediska muselo být buď nerozporně přirozené, nebo by to musel být absolutní zázrak. Jedinou pozicí, kterou Pettersson může zastávat, je odmítnout koncept znaku vůbec nebo ho prostě přehlížet. Pettersson volí druhou možnost. Pokud jde o význam textu, vyhrazuje se Pettersson především proti konvencionalistické představě, že produkovat text znamená nejen produkovat fyzický exemplář, ale také jeho abstraktní (významový) typ. Pro Petterssona (2017, s. 47 an) je konvencionalistický přístup neadekvátní především ze tří důvodů. Za

prvé, neexistuje žádný relevantní, veřejný a úplný seznam konvencí (pravidel v harrisovském smyslu), který by mohl sloužit jako návod k interpretaci či „odhalení“ významu textu. Za druhé, pokud by přece jen takový seznam existoval, bylo by zároveň nutné předložit návod, jakým způsobem ho v konkrétních komunikačních/textových událostech uplatňovat. Oba tyto důvody odpovídají harrisovské kritice rozlišování mezi pravidly jazyka a pravidly komunikace. Za třetí, představa textového významu, který by byl založen na konvencích, zcela přehlíží konkrétní situace a kontext komunikačního aktu, bez jejichž znalosti nelze podle Petterssona o interpretaci rozhodnout; také z tohoto hlediska se Petterssonova teorie přiklání k integracionismu. Textový význam není pro Petterssona lokalizován ve znakovém systému, ani v konkrétním uspořádání daného textu (jako by tomu bylo pro Rastiera). Textový význam je vlastně mentální fenomén, který se v souladu s jednou linií filozofie jazyka skládá na jedné straně z „textového významu mluvčího“ a „textového významu příjemce“ a který je odmítnutím představy objektivního a neosobního textového významu. Textový význam mluvčího je konglomerátem (1) reprezentací (pro Petterssona je reprezentace jednoduše obraz stavu věci), (2) postojů mluvčího, které chce vyjádřit, a (3) cílů mluvčího (Pettersson, 2017, s. 50). Textový význam adresáta pak spočívá v (1) adresátově pochopení významu mluvčího spolu (2) s širším chápáním výpovědi odesílatele (Pettersson, 2017, s. 53). Obě tyto pozice podle Petterssona textový význam konstruují, nejsou žádnou přímočarou procedurou identifikace významu předem existujícího. Právě tento typ konstruktivismu představuje nejsilnější spojnici mezi clusterovou teorií textu a harrisovským integracionismem. Z hlediska obou teorií neexistuje v průběhu interpretace žádná vyšší, neutrální a nerozporná instance, k níž by bylo možné se obrátit a která by dávala jasnou odpověď na otázku, co daný text neutrálně znamená bez ohledu na situaci/kontext, tj. bez ohledu na konkrétní aspekty mluvčího a adresáta. Textově komunikačním aktem se pak z Petterssonova pohledu rozumí jednoduše taková situace, kdy adresát odhalí intence mluvčího a nějakým způsobem reaguje na textový obsah (Pettersson, 2017, s. 52). Úspěšné textové komunikace se podle Petterssona může dosahovat v podobě konsenzu mezi mluvčím a adresátem, aniž by bylo nutné předpokládat nebo postulovat jakýkoli abstraktní objekt či systém předem daných, abstraktních pravidel. V Petterssonově teorii lze nicméně najít jeden aspekt, který se v určitém smyslu pokouší suplovat či nahradit koncept neutrálního, nad-textového systému a zároveň ho lze považovat za metodologicky adekvátnější než harrisovské řešení pomocí zdánlivě samozřejmých analogií. V protikladu k základním složkám významu, které jsou textově konstruktivní a zároveň mentální entity, Pettersson vymezuje tzv. textový význam komentátora (pohled třetí strany), který je ne-mentální, ale abstraktní a veřejně dostupnou entitou (Pettersson, 2017, s. 54). Právě ten – pokud vůbec něco – představuje empiricky dostupné místo, kde se prakticky a historicky utvářejí, implicitně či explicitně, diskurzivní normy a lze ho považovat za určitou náhradu systémových teorií.

5. ZÁVĚR

Integracionismus se může zdát spíše rétorickým, než vědeckým podnikem, je přinejlepším pokusem o jakousi sémioticky zaměřenou hermeneutiku. Harrisovy integracionistické názory – alespoň podle jednoho z recenzentů (Cicourel, 1983) knihy *The Language Myth* – nejsou nové a budou pravděpodobně považovány za nezajímavé z pohledu formální lingvistiky. Integracionismus je „provokativní a stimulující“, ale zároveň „velmi vágní“ (Dummett, 1982), protože „není [...] možné zjistit, co skutečně integracionismus zastává“ (Lund, 2012, s. 33). Přesvědčení, že „Harris bude čten dlouho poté, co takzvaní ‚velikáni‘ moderní lingvistiky budou zapomenuti“ (Hutton, 2016, s. 84), je přinejmenším sporné. Se svými nevybíravě kritickými gesty je integracionismus považován za výstřední podnik, častěji však přehlížen. Kritická úloha, kterou integracionismus plní vrchovatě, je ale zároveň její pozitivní stránkou. Právě v tomto ohledu je totiž zcela kongruentní s představou sémiotiky nikoli jako vědy, která sama předkládá interpretace znaků, nýbrž zkoumá, jakým způsobem jsou ustavovány, fungují a případně se rozpadají samy tyto interpretace, je vědou interpretující interpretace (Eco, 2002, s. 425). Integracionismus i Petterssonova clusterová teorie textu, domnívám se, jsou nejsilnější v těch případech, kdy zaměřují svou kritickou pozornost na různé teorie textu a významu a jejich předpoklady; jejich primární funkci je funkce metodologicky kritická. Pokud se však začnou zabývat předměty těchto teorií, konkrétními texty a znaky, do určité míry selhávají, neboť nemohou nabídnout nic než mnohokrát opakované floskule.

Bibliografie

- BENEVENISTE, Émile: The Nature of Linguistic Sign. In: Problems in General Linguistics. Coral Gables: University of Miami Press 1971, s. 43 – 48.
- CICOUREL, Aaron V.: Roy Harris, *The Language Myth* [review]. In: *Language in Society*, 1983, roč. 12, č. 3, s. 356 – 358.
- DUMMETT, Michael: Linguistics demythologised. In: *London Review of Books*, 1982, roč. 4, č. 15, s. 9 – 11.
- ECO, Umberto: *Semiotics and the Philosophy of Language*. Basingstoke – London: Macmillan 1984.
- ECO, Umberto: Znaky, ryby a knoflíky. Poznámky k sémiotice, filozofii a humanitním vědám. In: *O zrcadlech a jiné eseje*. Praha: Mladá fronta 2002, s. 392 – 433.
- HARRIS, Roy: *The Language Myth*. New York: St. Martin's Press 1981.
- HARRIS, Roy: The Semiology of Textualization. In: *Language Sciences*, 1984, roč. 6, č. 2, s. 271 – 286.
- HARRIS, Roy: Language as Social Interaction: Integrationalism Versus Segregationalism. In: *Language Sciences*, 1987, roč. 9, č. 2, s. 131 – 143.
- HARRIS, Roy: The Integrationist Critique of Orthodox Linguistics. In: *The Sixteenth LACUS Forum* 1989. Ed: M. P. Jordan. Lake Bluff: Linguistic Association of Canada and the United States 1990, s. 63 – 77.

- HARRIS, Roy: *Introduction to Integrational Linguistics*. Oxford: Pergamon Press 1998a.
- HARRIS, Roy: *Making Sense of Communicative Competence*. In: *Integrational Linguistics: A First Reader*. Eds: Harris – G. Wolf. Oxford: Elsevier 1998b, s. 27 – 45.
- HARRIS, Roy: *Three Models of Signification*. In: *Integrational Linguistics: A First Reader*. Eds: Harris – G. Wolf. Oxford: Elsevier 1998c, s. 113 – 125.
- HARRIS, Roy: *Rethinking Writing*. London – New York: Continuum 2000.
- HARRIS, Roy: *Integrationism, Language, Mind and World*. In: *Language Sciences*, 2004, roč. 26, s. 727 – 739.
- HARRIS, Roy: *Rationality and the Literate Mind*. New York: Routledge 2009.
- HARRIS, Roy: *Racionalita a gramotná mysl*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2016.
- HARRIS, Roy – TAYLOR, Talbot J.: *Landmarks in linguistic thought I. The Western tradition from Socrates to Saussure*. London – New York: Routledge 1997.
- HUTTON, Christopher: *The Impossible Dream? Reflections on the Intellectual Journey of Roy Harris (1931–2015)*. In: *Language & History*, 2016, roč. 59, č. 1, s. 79 – 84.
- HYMES, Dell: *Why Linguistics Needs the Sociologist*. In: *Social Research*, 1967, roč. 34, č. 4, s. 632 – 647.
- JOSEPH, John E.: *The “Language Myth” Myth: Roy Harris’s Red Herrings*. In: *Linguistics Inside Out: Roy Harris and His Critics*. Eds: G. Wolf – N. Love. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 1997, s. 9 – 41.
- KOBLÍŽEK, Tomáš: *Interpretační sémantika. Úvod do textové teorie Françoise Rastiera*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2015.
- LOVE, Nigel: *The Fixed-Code Theory*. In: *Language & Communication*, 1985, roč. 5, č. 1, s. 1 – 17.
- LUND, Søren: *On Professor Roy Harris’s ‘Integrational Turn’ in Linguistics*. In: *Rask*, 2012, roč. 35, s. 3 – 42.
- OSOLSOBĚ, Ivo: *Mnoho povyku pro sémiotiku. Ne zcela úspěšný pokus o encyklopedické heslo sémiotika divadla*. Brno: Nakladatelství „G“ hudba a divadlo 1992.
- PABLÉ, Adrian – HUTTON, Christopher: *Signs, Meaning and Experience*. Boston – Berlin: Mouton de Gruyter 2015.
- PETTERSSON, Anders: *The Idea of a Text and the Nature of Textual Meaning*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2017.
- RASTIER, François: *Interpretative Semantics*. In: *The Routledge Handbook of Semantics*. Ed: M. Riemer. London – New York: Routledge 2015, s. 491 – 506.
- RECANATI, François: *Literalism and Contextualism: Some Varieties*. In: *Contextualism in Philosophy. Knowledge, Meaning, and Truth*. Eds: G. Preyer – G. PETER. Oxford: Clarendon Press 2005, s. 171 – 196.
- SEARLE, John: *What Is a Speech Act?* In: *The Philosophy of Language*. Ed: J. Searle. Oxford: Oxford University Press 1971, s. 39 – 53.
- SPERBER, Dan – WILSON, Deirdre: *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford – Cambridge: Blackwell 1995.
- TAYLOR, Talbot J.: *Roy Harris and the Philosophy of Linguistics*. In: *Language Sciences*, 1997, roč. 19, č. 1, s. 1 – 5.
- TOOLAN, Michael: *A Few Words on Telementation*. In: *Language Sciences*, 1997, roč. 19, č. 1, s. 79 – 91.